

Den postnationella maktens gåta
och det globala protokollet

Den postnationella maktens gåta och det globala protokollet

MAURICIO ROJAS

Timbro

Hittills utkomna Pejlingar:

- Nr 1 Den fula anklagen eller den oälskade liberalismen (Rudbeck)
Nr 2 Inte bara valloner – invandrare i svenskt näringsliv under
1 000 år (Johnson)
Nr 3 Djur är inte människor – en filosofisk granskning av veganismen
(Nordin)
Nr 4 Den rätta medicinen – apoteksmonopolet vid vägs ände (Gennser)
Nr 5 Bidragskulturen – filosofin bakom socialbidraget (Rivière)
Nr 6 Den nya fattigdomen (Rankka)
Nr 7 Kretsloppsstat eller kretsloppssamhälle? (Strömmer, red)
Nr 8 Creole love call (Rudbeck)
Nr 9 Svaghetsens moral (Erixon)
Nr 10 Thamgrepp (Haage)
Nr 11 Fakta och myter om globaliseringen. Artiklar ur *The Economist*
(förord Anders Åslund)
Nr 12 Positiv särbehandling är också diskriminering (Gür)
Nr 13 Förnyelse i USA (Dahl)
Nr 14 Valser om arbetets slut (Rojas)
Nr 15 Hälften så dyrt, dubbelt så bra. Förbättra Sverige genom att
halvera de offentliga utgifterna (Åslund)
Nr 16 Asiens kris är inte kapitalismens (Larsson)
Nr 17 Irland – den globala ön (Rankka/Hellman)
Nr 18 Leva fritt och leva väl (Ericson)
Nr 19 Miljöpartiet i det politiska kretsloppet (Johansson)
Nr 20 Skattjakten. En kritik av skatteharmonisering inom EU (Wickman)
Nr 21 VARNING – livet kan leda till döden! En kritik av nollvisioner
(Ekelund)
Nr 22 Fullständiga rättigheter. Ett försvar för de 21 första artiklarna
i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna (Norberg)
Nr 23 Förmögen till värdighet – Wilhelm Röpke, människan och
ekonomin (Hakelius)
Nr 24 Nycklar till modern konservatism (Haage)

© Författaren och AB Timbro 2000

Översättning av citat: AB Timbro

Omslag: Formgivningsverket

Sättning: Melanders Fotosätteri, Stockholm

Tryck: Elanders Gotab, Stockholm 2000

ISBN 91-7566-465-8

ISSN 1402-9391

Timbro • tel 08-587 898 00 • fax 08-587 898 55

www.timbro.se

info@timbro.se

Innehåll

Inledning	7
Den nationella makten och dess upplösning	11
Futuristiska maktscenarier	17
Nätets tidevarv och samhällets död	23
Det globala protokollet	29
Det globala protokollets fiender	39
Demokratin i nätets tidevarv	45
Noter i texten	51

Inledning

*Den gamla statsstrukturen håller på att kollapsa, men i form av större,
snarare än mindre, ordning.*

Geoff Mulgan¹

*Världen håller på att förändras från en samling nationalstater
till en samling nätverk.*

John Naisbitt²

*Den utmärkande egenskapen hos nätverk är att de inte har någon tydlig
kärna och inga tydliga yttre gränser.*

Kevin Kelly³

DETTA ARBETE HANDLAR om makten och maktens organisation i det löftesrika men också skakande uppbrott från det nationella som kallas globalisering. Vi lever i en värld där en snabbt växande mångfald transnationella processer gör nationsgränserna alltmer ihåliga. Det är en tid av flexibla nätverk och rör-

liga individer, där människors livsprojekt och arenor för samverkan allt mindre sammanfaller med de gamla nationella territorierna. Vi är på väg mot en global epok, som luckrar upp de kompakta system av sociala relationer, kulturella referenspunkter och politiska maktstrukturer som formades under industrialismens och nationalstaternas storhetstid.

Utmaningarna är stora. Civilisationsprocessens grundläggande spänning – den som politiken är till för att hantera – mellan gemenskap och individ eller ömsesidigt beroende och frihet, har kommit in i en helt ny fas och måste lösas utifrån radikalt förändrade omständigheter. Detta förutsätter inte bara förändrade politiska strukturer utan också en ny relation mellan individen, civilsamhället och den politiska sfären. Vi måste omdefiniera politikens funktioner, arenor och aktionsradie men också uppfinna nya demokratiformer.

I dag finns det en tämligen utbredd medvetenhet om att det gamla inte håller. Att vi allt oftare talar om demokratins kris och partiernas långsamma förtvinning är ett väl dokumenterat faktum. Behovet av en förnyelse av politiken har blivit uppenbart för många, och allt fler inser att de gamla nationella staternas glansdagar tillhör det förflutna – men där slutar vissheten. Resten är bara frågor som anhopas.

Denna skrift är inte mer än ett försök att systematisera några av dessa frågor och skissera några mycket preliminära svar. Jag börjar med att blicka bakåt, mot den nationella maktens framväxt och egenskaper, för att utifrån detta diskutera globaliseringens och informationsrevolutionens urgröpning av den nationella maktens främsta attribut, den exklusiva bestämmanderätten över ett givet territorium. Olika futuristiska maktscenarier beskrivs därefter, och några nedslag görs i de omväl-

vande processer som håller på att upplösa nationernas värld och ge upphov till nätets tidevarv. Sedan skisseras min lösning på den postnationella maktens gåta. Jag kallar den för det globala protokollet, en kvalitativt ny typ av rättsordning, som reglerar det globaliserade, frivilliga samarbete som är karakteristiskt för nätets tidevarv. Därefter diskuterar jag de hot som finns mot det globala protokollet. Dessa hot kan komma både från sönderfallande slutna samhällen och från de krafter inom de mest globaliserade delarna av världen som vill återställa en maktordning baserad på exkluderande och konkurrerande suveränitetsanspråk. Arbetet avslutas med några tankar om demokratins demokratisering och modernisering i informationsrevolutionens och den globala närhetens tid.

Den nationella makten och dess upplösning

DEN MODERNA VÄRLDEN formades genom en korsning mellan framväxande västeuropeiska nationalstater och marknadsekonomins institutioner med industrialismens karakteristiska teknik och organisationsformer. Det dynamiska samspelet mellan dessa krafter gav under lång tid Västeuropa en unik maktposition i världen och formade också ramen för de centrala spänningar som präglade de västerländska samhällena under den första moderniseringens tidevarv. Denna korsningsprocess kulminerade under tillväxtdecennierna efter andra världskriget med det som Robert Reich har kallat *the national bargain*, en form av nationellt organiserad kapitalism, baserad på ett intimt samarbete mellan organiserade arbetare (*Big Labor*), expansiva statsapparater (*Big Government*) och stora företag (*Big Business*)⁴. I Sverige kallade vi detta samarbete för den svenska modellen, men modellen var i grunden inte unik utan bara en svensk – och på många sätt extrem – version av

tendenser som också gjorde sig gällande i övriga utvecklade nationer.

I denna politiskt-korporativt organiserade form av nationell kapitalism var såväl maktstrukturerna som maktutövningen tämligen tydliga företeelser. Mäktiga politiska och korporativa aktörer spelade en avgörande roll genom en centraliserad kontroll över maktrelationerna inom respektive land. Det fanns givetvis en omvärld, som med tiden alltmer skulle påverka de nationella maktförhållandena, men i allt väsentligt kunde de nationella maktinstanserna hålla en någorlunda fungerande kontroll över de "nationella boxarna" och de socioekonomiska relationer som där utspelades och normerades.

Det var en begriplig tid, men i ett globalt perspektiv var den inte särskilt människovänlig eller rättvis. De flesta av jordens invånare levde i ofrihet och fattigdom. Världen dominerades av en rad industrialiserade samhällen/nationer, som fungerade som relativt självständiga öar av suveränitet och, i marknadsekonomiernas fall, välstånd. Dessa dominerande samhällen formades i sin tur av olika samverkande, hierarkiska maktpyramider: stora företag, ämbetsverk, politiska partier, fackföreningar, arméer och så vidare. Makten var organisationens, inte individens. Det var platsen i respektive hierarki som definierade individernas relationer av över- och underordning, det vill säga maktrelationerna både inom respektive hierarki och utåt, i förhållandet till andra hierarkiska strukturer. Utanför hierarkiernas gränser fanns konflikternas, konkurrensens och den instabila ordningens arena. Marknaden var en sådan arena, och de nationellt organiserade försöken att reglera och kontrollera denna "kaotiska" arena var också påtagliga och tämligen framgångsrika i många fall. De internationella rela-

tionerna var ett typiskt exempel på en flytande och relativt oorganiserad maktsituation, där olika regler och nationella viljor stred mot varandra i ett ständigt flöde av konflikter och tillfälliga överenskommelser.

Denna begripliga värld av suveräna nationer och mäktiga hierarkier är på väg att desintegreras under globaliseringsprocessens allt starkare tryck. Vi rör oss från territorier och hierarkier till flöden och nätverk. *The national bargain*, eller den korporativt organiserade kapitalismen, fungerar inte längre. De nationella suveränitetsboxarna har sprängts av en växande frihet och av informationsteknikens möjligheter. De relevanta livs- och maktarenorna är allt mindre platsbundna och hierarkiskt organiserade. Platsernas synliga geografi har invaderats av och förtätats med flödenas osynliga geografi. Makten har blivit svårgripbar, gåtfull, suddig, saknar tydliga konturer och ändrar skepnad från makten över platser och territorier, till makten över de växande transnationella flöden som formar den nya tidens verkliga stomme.

Det handlar om en epokgörande förändring, som underminerar grunderna för hela den moderna maktorganisationen. Nationalstaterna var först och främst territoriella stater, byggda på basis av en exklusiv kontroll över ett givet territorium. Det är om denna kontroll som 1500- och 1600-talens skakande europeiska konflikter handlade. Centraliseringen av den politiska makten till en enda nationell instans – staten, med den absoluta kungamakten i toppen – ersatte det som J C McClelland har kallat ”ett lapptäcke av olika styelseformer”⁵, det vill säga medeltidens typiska maktsplittring och maktöverlappning, där maktens gränser var mycket otydliga och flera olika maktinstanser kunde ha bestämmanderätt över befolk-

ningen inom ett och samma territorium. Roland Axtmann och Robert Grant beskriver denna process på följande sätt:

Det var bara som ett resultat av den moderna statens uppkomst som politiken ”territorialiserades” ... I det förmoderna Europa delades suveräniteten och den politiska makten mellan ett stort antal världsliga och kyrkliga institutioner och individer av olika slag – kungar, prinsar, adel, biskopar, abbotar och påvemakten, skrän och stadsstyren, jordägare, borgarklassens köpmän och hantverkare. Den moderna statens syfte var att ersätta dessa överlappande och ofta rivaliserande maktsfärer genom de institutioner som formar en centraliserad stat.⁶

Med framväxten av de moderna nationalstaterna upphör detta splittrade tillstånd och makten att styra, stifta lagar och döma centraliseras till suveräna nationella maktpyramider med exklusiva befogenheter över ett givet territorium. Då uppstår i själva verket vårt moderna suveränitetsbegrepp, statssuveräniteten.⁷ Det är detta nya tillstånd som genom westfaliska freden 1648 omvandlas till grunden för modern, europeisk, internationell politik i och med det ömsesidiga erkännandet av respektive stats exklusiva suveränitet över sitt eget territorium.⁸

Det är den snabba uppluckringen av nationalstaternas grundegenskap – den exklusiva makten eller suveräniteten över ett territorium – och av politikens ”territorialisering” över huvud taget, som förklarar vår växande undran över framtidens maktstrukturer. Den nu pågående utvecklingen mot decentraliserade, överlappande och multicentriska maktsystem kan sammanfattas med hjälp av följande ord av Roland Axtmann:

Centraliseringen och den hierarkiska uppbyggnaden av makt inom och med hjälp av stater i det internationella systemet håller allt tydligare på att ersättas av en maktpluralism mellan po-

litiska, ekonomiska, kulturella och sociala aktörer, grupper och gemenskaper inom stater, mellan stater och oberoende av statsgränserna. Vi rör oss mot en plurilateral värld där makten är diffus och decentraliserad, en värld som karakteriseras av ett stort antal olika maktcentrum och överlappande nätverk av maktrelationer.⁹

Vi är på väg in i en period som Andrew Linklater har kallat *the Post-Westphalian era*¹⁰. En hel rad globala maktklubbar och maktorganisationer håller på att överta regleringsmakten över allt fler områden av våra liv. Dessa mellan- och överstatliga maktcentra – väl exemplifierade genom den Europeiska Unionen och Världshandelsorganisationen (WTO)¹¹ – kompletteras med otaliga nya understatliga och transstatliga maktinstanser, som fallet är med de många nya regionala parlamenten och det omfattande transstatliga regionsamarbetet som sett dagens ljus på sistone. Samtidigt genomkorsas världen av civila nätverk av transnationella aktörer med betydande förmåga att påverka maktsituationen i olika delar av världen: mellan 30 000 och 40 000 stora företag, 10 000 till 20 000 NGO:s (*Non-Governmental Organisations*), mängder av virtuella gemenskaper och transnationella folkrörelser samt ett växande antal etniska nätverk som bildar något som John Rex har kallat ”transnationella invandrargemenskaper”¹².

Denna utveckling problematiserar inte bara de gamla nationalstaternas suveränitet utan också den form för politisk organisation som har karakteriserat de flesta av de utvecklade länderna under de senaste decennierna, nämligen den representativa demokratin. EU:s så kallade demokratiska underskott är ett känt fenomen, och likaså de internationella organens och många NGO:s nästan obegripliga och i vissa fall obefintliga

representativitet. Allt fler och allt viktigare beslut fattas i dag utanför den nationella representativa demokratins ramar. Och detta gäller inte bara politiska beslut som flyttas till formella eller informella globala/regionala maktcentra. Än viktigare är det faktum att en mängd beslut helt enkelt har avpolitiserats – flyttat de facto från politiska församlingar till individens eller civilsamhällets omedelbara maktsfär – genom den växande individuella och sociala frihet som globaliseringen och informationstekniken för med sig. Politikens och därmed demokratins maktradie håller uppenbarligen på att krympa. De nationella, demokratiska systemen tappar greppet både över den del av den politiska klassen som transnationaliseras och över sina alltmer rörliga, frigjorda och kosmopolitiska medborgare.

För många är denna utveckling anledning nog att sätta sig på tvären mot hela globaliseringsprocessen. För andra är det nationen i sig – den nationella särarten, kulturen eller självbestämmanderätten – som bör försvaras, kosta vad det kosta vill, mot allt från störande invandrare till förkastliga amerikanska filmer, hamburgerkulturen och billiga asiatiska varor. Till sist finns de som tror att vår välfärd – oftast i välfärdsstatens form – står och faller med nationalstaten. På detta sätt kan vitt skilda krafter och politiska åskådningar ställa sig bakom det rop som sammanfattar det mesta av globaliseringsmotståndet: ”Försvara nationen!”

Futuristiska maktsценarier

ÄNGSLAN FÖR FRAMTIDEN är begriplig. Vi befinner oss i övergången till en helt ny epok i mänsklighetens historia, och det är inte mycket mer än lösryckta fragment av en möjlig morgondag som vi ser framför oss. I den futuristiska maktdebatten målas dessutom de mest skilda och ofta skräckinjagande framtidsscenarierna upp. Den nya medeltiden, det vill säga världens "refeodalisering" eller "tribalisering", är ett av de allra vanligaste bland dessa scenarier.¹³ I många av dessa beskrivningar har den centraliserade nationella maktutövningen ersatts av en mängd konkurrerande maffior och privatiserade maktorganisationer, i en värld som blir alltmer kaotisk. Här presenteras två exempel. Det första är en vänstervariant, tagen ur Ulrich Becks beskrivning av Europas eventuella "brasilianisering" i *Vad innebär globaliseringen?*:

Nationalstaten är bortsopad. Välfärdsstaten ligger i ruiner. Men det råder inte icke-ordning. De nationalstatliga aktörer-

nas makt- och rättsbyggnad har ersatts av ett otal mer eller mindre obskyra maktorganisationer som bekämpar varandra. Mellan dem finns ett rättsligt och normativt ingenmansland. I de hotade innerstäderna bor och arbetar kritstrecksrändiga tjänstemän i videoövervakade höghus som står innanför varandra enligt den gamla slottsprincipen: borgar som bestyckas och regeras av transnationella koncerner. Därjämte finns parker och naturparker som hålls av militanta gröna och försvaras med vapenmakt. I vissa områden kan man fritt köpa och konsumera narkotika. I andra är redan tobaksrökning belagd med dödsstraff ... Mellan dessa oklart avgränsade risker att bli rånad och territorier styrda av koncerner, organisationer, narkotikakarteller, frälsningsarméer, militanta naturfreaks, cykelsällskap o s v finns bara ett förbleknat minne av den stolta nationalstaten, från vilken miljontals män stack ner eller sköt ner varandra eller sprängde varandra i luften.¹⁴

Det andra exemplet är taget från högerhåll, nämligen ur J D Davidsons och W Rees-Moggs *The sovereign individual*:

Vi tror att vår tids barbarer, när den moderna nationalstaten faller sönder, kommer att få allt mera verklig makt som utövas utanför strålkastarljuset. Grupper som den ryska maffian, som håller på att slicka rent de sista resterna av det forna Sovjetunionen, andra etniska, kriminella gangstergäng, nomenklaturan, knarkkungar och avhoppade hemliga agenter kommer att skapa sina egna lagar i allt större utsträckning. Det har redan skett. I mycket större utsträckning än vi är medvetna om har dessa moderna barbarer skaffat sig inflytande över nationalstatens institutionella system utan att märkbart ha ändrat dess formella utseende. De är som mikroparasiter som livnar sig på ett döende system.¹⁵

Att uppmåla dessa skrämmande framtidsscenarioer har olika syften. I vissa fall verkar det inte handla om mycket mer än att sälja böcker genom att exploatera framtidsångesten.¹⁶ Det kan också vara ett sätt att understryka vikten av att något radikalt måste göras för att stoppa eller vända en utveckling som påstås leda till det beskrivna domedagsscenariot. På vänsterhåll har dessa appeller på senare tid glidit från ett renodlat nationalistiskt motstånd mot globaliseringen till ett krav på en snabb omvandling av de gamla nationalstaterna till ett slags regionala superstater med vittgående maktbefogenheter. En förstärkt Europeisk Union framstår som den enda vägen ut ur ”globaliseringsfällan” för författare som Jürgen Habermas¹⁷, Ulrich Beck¹⁸, Hans-Peter Martin och Harald Schumann¹⁹. Det är bara så – genom de politisk-byråkratiska apparaternas kraftiga förstärkning på regional nivå – som vi kan parera det kaos och allmänna förfall som ”marknadsfundamentalismen”, ”kapitalets frihetskamp” och ”världsmarknadens diktatur” påstås leda till. Låt Jürgen Habermas röst sammanfatta denna i dag så ofta framförda ståndpunkt:

Jag vill betona att den större fara som hotar är de globaliserade nätverkens och marknadernas växande autonomi ... Om detta systemtryck inte balanseras av kompetenta politiska institutioner, kommer den fatalism som förklarade de gamla imperierna att växa sig stark igen mitt i det moderna samhällets ytterst lättörliga ekonomi. De avgörande elementen i detta framtidsscenario skulle bli det postindustriella elände som skulle uppstå bland den i överflödssamhället ”överflödiga” befolkningen – den tredje världen i den första – och ett åtföljande moraliskt sönderfall i samhället ... Om vi vill bibehålla åtminstone välfärdstatens innersta kärna och i möjligaste mån undvika att en un-

derklass uppstår, måste vi skapa institutioner som är kapabla att agera överstatligt. Bara mycket omfattande regionala statsbildningar som den Europeiska Unionen kan fortfarande påverka det globala systemet i linje med en samordnad inrikespolitik.²⁰

En motbild till dessa mörka framtidsscenarier präglade av kaotisk fragmentisering och växande oordning är den som Geoff Mulgan ger i *Connexity* om framväxten av en ny, postmodern och postnationell ordning under globaliseringens inverkan:

Den som flyktigt studerar moderna medier skulle med rätta få uppfattningen att världen håller på att falla samman ... Krig härjar överallt, det mänskliga eländet är utan gräns, folkmord är norm och internationella organ låter som en kakofoni av röster från ömsesidigt döva deltagare som framställer krav. Men det anmärkningsvärda förhållandet vid slutet av det 20 århundradet är att ordningen, inte oordningen, i världen är så stor. Det är den ordningen som gör det möjligt att resa till och handla och kommunicera med mer avlägsna platser än förr ... Konstigt nog är det de som har störst nytta av denna ordning som minst inser det. Ungdomar i Frankrike och Tyskland, vars föräldrar, och släktingar i flera generationer utkämpat blodiga krig tar freden för given ... Handelsmännen som tjänar pengar i Bangalore eller Guangdong tycker förmodligen att deras samhällen lamslås av oordning. Direktörer för stora företag är förtjusta i den romantiska bilden av sig själva som framgångsrika i en kaotisk värld. Men det som de alla delar med varandra är inte desto mindre ordning, och en ordning som är av ett helt annat slag än något som tidigare skådats i världen.²¹

Denna nya ordning – frihetens och det frivilliga samarbetets ordning – är enligt Mulgan särskilt framträdande i de mest globaliserade och öppna delarna av världen:

På dessa platser håller den gamla statsstrukturen på att kollapsa, men i form av större, snarare än mindre, ordning. Medan den gamla ordningen grundades på maktbalans, vilar den postmoderna ordningen på ömsesidig inblandning och öppenhet, och på samverkande maktbefogenheter ... Den enklaste förklaringen till detta är att gränser inte längre betyder så mycket. Rent objektivt är få ekonomier nationella i någon meningsfull betydelse ... Varenda en av de mest avancerade nationerna på jorden ser i praktiken världen på det här sättet, även om de offentligt bekänner sig till det gamla idealet med territoriell suveränitet ... Kärnpunkten i denna framväxande ordning är att öppenhet skapar större säkerhet. Genom att avstå från den egna suveräniteten kommer man att vinna, snarare än att förlora. Om man kan skapa strukturer som baseras på gemensamma intressen och ömsesidighet, vinner man mer än om man håller på sin makt. I global historisk belysning är detta en enastående prestation.²²

Dessa två motsatta men i själva verket inte helt oförenliga framtidsscenarioer – växande oordning kontra tilltagande ordning – ger oss en intressant utgångspunkt för en diskussion om de postnationella maktstrukturerna. Men innan vi går vidare med själva maktdiskussionen, är det nödvändigt att närmare titta på de utvecklingstendenser som karakteriserar nätets tidevarv. Utan en sådan analys är det svårt att förstå varför den gamla maktordningen håller på att rämna eller vad det är för socio-ekonomiska relationer som en ny maktordning skall reglera.

Nätets tidevarv och samhällets död

GLOBALISERINGEN ÄR EN oerhört mångfasetterad process. Den handlar lika mycket om teknik och ekonomi som om sociala, politiska och kulturella relationer. Kapitalflödena räknas i dag i praktiskt taget ofattbara belopp, men lika obegripligt omfattande är kommunikationsflödena via Internet. Konsekvensen är att världens geografi på alla sätt håller på att vändas upp och ner. Själva begreppet rum omdefinieras i den globala närhetens och realtidens epok. Det signifikanta rummet är inte längre nationernas slutna territoriella boxar utan flödenas öppna rum.

Denna övergång från det som Manuel Castells²³ har kallat *the space of places* (platsernas rum) till *the space of flows* (flödenas rum) ger upphov till vår tids grundläggande spänningar, ty vi bor fortfarande på platser men lever alltmer i flödenas geografi. Detta betyder att dagens geografiska rum har förtätats av en mångfald olika och sinsemellan oberoende flöden. Sida vid

sida existerar vi, i samma fysiska värld, men ändå i helt olika världar. Vi är medborgare i samma nation, men delar allt mindre våra öden. Detta gör inte de gamla nationalstaterna eller de fysiska platserna irrelevanta, utan osammanhängande, motsägelsefulla, mångtydiga, och alltmer beroende av de transnationella flödenas geografi. Konsekvensen är att rummet integreras på global nivå men splittras eller disintegreras på lokal/nationell nivå. Detta leder till en serie konflikter mellan å ena sidan våra gamla institutioner och vårt gängse sätt att tänka och, å andra sidan, denna nya globaliserade värld i vardande.

Denna konflikt, och förändringsprocessen som leder till den, kan förtydligas genom en analys av orsakerna till att vårt karakteristiska sätt att föreställa oss samhällsorganisationen inte längre håller. Den samhällsverklighet som vi håller på att lämna bakom oss har ofta beskrivits med hjälp av metaforiska tankefigurer som samhällskropp, samhällsmaskineri, samhällspyramid, samhällsorganism eller samhällsstruktur. Att vi har använt denna typ av tankefigurer för att tydliggöra hur det sociala livet organiseras är givetvis inte en slump. Alla dessa uttrycksformer har någonting viktig gemensamt, nämligen det som är den exakta definitionen av begreppet struktur: en sammanhängande inre uppbyggnad. I denna korta definition inbegrips i själva verket ett helt tankeuniversum, det som vi fortfarande lever i men som är alltmer oförmöget att fånga den verklighet som hör nätets tidevarv till.

Låt mig utveckla detta genom att analysera beståndsdelarna i definitionen. "Sammanhängande" betyder att vara systematiskt eller logiskt förbunden. "Inre" är en avgränsande relationskategori, som anger systemets gränser mot andra system och

strukturer och understryker dess självcenterade natur. ”Uppbyggnad”, till sist, anger systemets specifika och differentierade former, det som, för att vara konkret, omvandlar det till en maskin, en pyramid, en organism, en kropp eller ett samhälle.

Detta sätt att föreställa sig det sociala livets struktur växte fram och formade en del av ett socialt universum dominerat av organisationer som strävade efter att organiseras som tydligt avgränsade, självcenterade, sammanhängande och hierarkiskt uppbyggda system av mänskliga relationer. Strukturer centerade kring en tydlig maktkärna, som både organiserar och styr olika hierarkiska system: arméer, storfabriker, företag, politiska partier, statsbyråkratier och givetvis nationalstaten, modernitetens verkliga epicentrum.

Nåväl, vår tids mest utpräglade och genomgående drag är en obönhörlig uppluckring av dessa centerade strukturer och framväxten av det jag – trots att det rymmer en viss motsägelse – vill kalla decentrerade strukturer, öppna nätverksstrukturer som alltmer präglas av ömsesidighet, frivillighet och horisontella relationer, *webs* av ständigt föränderliga relationer av en typ som Internet så paradigmatiskt representerar. Efter denna modell fungerar de nya postfordistiska företagen eller nätverksföretagen. Men så formas också i allt högre grad våra liv som, med Ulrich Becks ord, mer och mer utspelar sig mitt i ”en icke platsbunden mångfald av sociala tillhörigheter, kommunikativa nätverk, marknadsrelationer, och levnadssätt” som ”går på tvären mot nationalstaternas territoriella gränser”.²⁴

Det är just i denna livets tilltagande frigörelse från de nationella boxarna som globaliseringens egentliga sprängkraft ligger:

I och med globaliseringen i alla dess dimensioner uppstår ... inte bara en ny mångfald av förbindelser och korsförbindelser mellan stater och samhällen. Mer ödesdigert rasar dessutom hela byggnaden av de grundantaganden efter vilka samhällen och stater hittills har koncipierats och organiserats som territoriella, från varandra avgränsade enheter.²⁵

Själva idén om samhället – så som den växer fram under den moderna tiden – har varit helt beroende av nationalstatens faktiska existens och förmåga att verkligen forma en rad väsentliga ekonomiska, sociala, politiska och kulturella förhållanden inom ett givet territorium. Och så länge det ”nationella projektet” bildade en relevant och oftast allenarådande ram för de individuella livsprojekten, fungerade föreställningen om en värld organiserad i olika samhällen som ett verkningsfullt verktyg i vårt tanke- och identitetsarbete. Med nationalstatens och andra platsbundna gemenskapers uppluckring raseras emellertid det faktiska fundamentet för samhället som idé eller sätt på vilket vi föreställer oss den sociala verkligheten – särskilt med de starkt monolitiska undertoner som den har hos oss när vi säger ”det svenska samhället”. I våra dagar formas det sociala livet alltmer som en mosaik av divergerande livsarenor och livsprojekt vars ekonomiskt, politiskt eller kulturellt signifikanta referenspunkter allt oftare finns på en plats utanför respektive nations gränser och institutioner, eller kanske på en plats bortom alla platser i någon eller några av de otaliga virtuella gemenskaper som cyberrymdens växande oändlighet härbärgerar.

I nätets tidevarv blir våra livsprojekt inte längre en del av en självcentrerad, väl avgränsad och suverän helhet eller gemenskap av den typ som begrepp som samhälle och nation refere-

rar till.²⁶ Oräknliga strömmar av transnationella och icke platsbundna handlingar perforerar ideligen de gamla nationella boxarna och skapar en värld som knappast kan begripas med hjälp av kategorier härstammande från de centrerade och slutna strukturernas tid. Därför har jag talat om samhällets död – lika traumatisk och svår att acceptera som den faktiska upplösningen av den nationellt organiserade verklighet som en gång gav upphov till både samhällets och nationens födelse.²⁷

Samhällets död betyder givetvis inte att allt det som formade samhället – som föreställning eller som underliggande verklighet – har försvunnit. Långt därifrån. Det som har kollapsat är den sammanhängande helhet som gav delarna sin plats och mening. Vi lever egentligen bland skärvor av det gamla och fragment av det nya, någonstans mellan rämnande hierarkier och framväxande nätverk, mellan det platsbundna och flödernas förbryllande dynamism.

Det globala protokollet

HUR KAN MAKTEN över de nya transnationella flöden och livsarenor som formar globaliseringsprocessens stomme se ut? Vilka politiska institutioner och maktredskap kan vara förenliga med den rörlighet och den frihet som är den nya tidens främsta kännetecken? Hur löser vi de eventuella konflikter som denna växande frihet kan ge upphov till i en värld av global närhet? Och sist men inte minst, vad händer med de gamla platsbundna och hierarkiska maktstrukturerna i nätets tidevarv? Det är denna typ av frågor som den framtida maktproblematiken handlar om.

Alla dessa frågor berör en och samma sak: den komplexa skärningspunkten mellan makten över platserna och makten över flödena. Huvudtesen i denna essä har varit att de växande transnationella flödena destabiliserar den traditionella, platsbundna makten eller makten över platserna. I andra avsnittet redogjorde jag för något som vi kan kalla två motsatta – men

som det antyddes inte helt oförenliga – tolkningshypoteser om konsekvenserna av denna destabiliseringsprocess: ordningshypotesen och oordningshypotesen.

Ordningshypotesen säger att den nationella ordningen håller på att kollapsa men inte på ett kaotiskt sätt utan, som Mulgan uttrycker det, *into more order*. Denna ordning är dessutom av ett kvalitativt annorlunda slag: den grundar sig på det frivilliga sammanbetets och det ömsesidiga förtroendets kraft. De involverade parterna investerar sina maktresurser i en samverkande maktutövning inom ramen för en transparent ”polycentrisk ordning” eller nätverksordning, som på många sätt liknar det som Hayek kallade ”spontan ordning”²⁸. Med andra ord, ”den postmoderna ordningen vilar på ömsesidig inblandning och öppenhet, och på samverkande makt”²⁹. Internationell politik blir i detta perspektiv motsatsen till Hans Morgenthau’s klassiska ”realistiska” definition. I stället för att bli en maktkamp – ”a struggle for power” – tenderar den, liksom all politik, att omvandlas till något som vi kan kalla ett samarbete om makt – ”a cooperation for power”³⁰.

Oordningshypotesen säger att den nationellt organiserade ordningen håller på att kollapsa på ett kaotiskt sätt, alltså i form av växande oordning. Grundmetaforen i denna hypotes är den feodala eller förmoderna maktöverlappningen och makt-splittringen. Metaforen används oftast för att måla upp ett skräckscenario av den typ som har illustrerats ovan. Men om vi bortser från skräckinslaget, kan vi konstatera att denna hypotes pekar på en intressant typ av maktsituation, där makten dels decentraliseras och splittras, dels relateras alltmer till icke-territoriella tillhörighets- och lojalitetsprinciper. Ett sådant perspektiv kan vara kompatibelt inte bara med konfliktfyllda

scenarier utan också med idén om en fungerande nyordning baserad på frivillig acceptans och samverkan mellan olika maktcentra. Och mer än så. Båda situationerna – konfliktfylld splittring och ordningsskapande samarbete – kan inträffa samtidigt, inte minst inom ramen för en så omskakande övergångsprocess som den vi går igenom just nu.

Utifrån en kombination av dessa två tolkningshypoteser vill jag ge min tentativa lösning på den postnationella maktens gåta. Mitt lösenord är Internet och min lösning heter det globala protokollet. Låt mig börja med några ord från min egen bok *Välfärd efter välfärdsstaten*. Stycket är taget ur beskrivningen av informationsrevolutionens historia:

En ännu mer omvälvande utveckling kom med framväxten av det kommunikationsnät av sammanlänkade datorer som är grunden till dagens Internet. Så skapades en helt ny dimension, eller arena, för mänsklig samverkan: ett territorium som finns ingenstans och överallt – cyberrymden ... Idén var att skapa ett horisontellt kommunikationssystem utan centrum, en platt och decentrerad struktur, där alla kunde nå alla, ett nät bestående av tusentals olika informationsnoder som länkas ihop på många olika sätt, en gäckande cybergeografi utan början eller slut som inte kunde kontrolleras eller slås ut av någon angripare. Resultatet har blivit en interaktiv värld som numera expanderar exponentiellt ... Med skapandet av nätet, denna decentrerade struktur, detta öppna och okontrollerbara utrymme för kommunikation, skapades också den nya tidens organisatoriska arketyper och metafor, det som motsvarar maskinens mångtydiga roll i det gamla industrisamhället.”³¹

Det är denna allmänna tolkningshypotes om den nya tidens organisationsstrukturer som jag skall använda mig av i detta

sammanhang. Jag skall, med andra ord, blicka mot den framväxande postnationella maktstrukturen genom nätets metafor och med hjälp av Internets konkreta historia.

Varje gång vi söker en hemsida på Internet måste fyra bokstäver skrivas först: http. Http betyder *Hyper Text Transfer Protocol*. Om vi skickar e-post använder vi *Simple Message Transfer Protocol* (smtp) och om vi tar emot elektronisk post är det *Power to Point Protocol* (PPP eller POP) som gäller. Dessa olika protokoll är så kallade tilläggsprotokoll till grundprotokollet TCP/IP (*Transmission Control Protocol/Internet Protocol*). Dessa och andra protokoll bildar tillsammans något som vi kan kalla nätets metaspråk, cyberrymdens esperanto, som gör att en hel ny värld kan fungera och tillåter oss att kommunicera med varandra genom en mångfald texter, bilder och ljud.

Det intressanta med dessa globala protokoll är emellertid att de växte fram utan en världs- eller superstat som vare sig tvingade andra att acceptera det nya digitala överföringsspråket eller att över huvud taget vara med i det nya globala kommunikationsnätverket som heter Internet. Det var genom en frivillig anslutnings- och förhandlingsprocess som nätet erövrade världen. Alltså, en av de mest omvälvande revolutionerna i mänsklighetens historia har kunnat genomföras utan våldsamheter eller våldsinstrument, och dessutom på mindre än trettio år.³²

Samtidigt har denna utveckling mot en gemensam kommunikationsarena gått hand i hand med en aldrig tidigare skådad frihet för användarna inom ramen för de gemensamma protokollen. Internet är, precis som en gammal öppen *mercatus* eller marknadsplats, en ordning som tolererar en förbluffande mångfald genom att tillåta fritt tillträde till nätet för alla som följer de gemensamma samarbetsprotokollen.³³

Hur har denna mirakulösa utveckling kunnat inträffa? Egentligen av samma enkla orsaker som dem som Adam Smith upptäckte bakom marknadsekonomins framväxt och makalösa styrka: egenintresset samt de stora ömsesidiga vinsterna som deltagarna i ett frivilligt samarbete och utbyte kan göra. Dessa enkla motiv är drivkraften bakom den mest sofistikerade mekanism för frivilligt samarbete som mänskligheten någonsin har skapat: marknadsekonomi. Och samma principer har styrt nätets fredliga segertåg över världen. Dessa principer kan vi kalla för frivillighetens logik, och det är med hjälp av den logiken som vi också kan förstå de nya maktstrukturer som redan i dag utvecklas inför våra förundrade ögon.

En viktig aspekt av denna logik ligger i motsatsen till de stora ömsesidiga fördelar som det frivilliga samarbetet erbjuder. Det handlar om de handikapp som är förenade med att avstå från att vara med i samarbetet. Detta är, för att ta ett viktigt exempel, historiskt sett sant i fallet med de länder som inte alls eller bara halvhjärtat anammade det frivilliga ekonomiska samarbetets eller marknadsekonomins institutioner. Det gamla Kinas, Tsarryslands, det spanska imperiets och Sovjetunionens sorgliga öden är välkända exempel. I dessa fall handlade det emellertid om tämligen långdragna processer. Nu är situationen radikalt annorlunda. Informationsrevolutionens exempellösa tempo och tekniska överlägsenhet gör att de komparativa förluster som de som inte är med i denna utveckling gör blir synbara och kännbara nästan i realtid. Att stå utanför dagens globala nätverk av kommunikation och utbyte medför så dramatiska nackdelar att knappast någon har råd att välja detta. Det kan låta som en paradox, men frivillighetens globala samarbete är i dag ett erbjudande som knappast någon kan

avböja utan förödande följder.

Den utveckling på makt- och regleringsområdet som präglar världen i våra dagar handlar således om framväxten av något som vi kan kalla olika frivilliga samarbets- och konflikthantlingsprotokoll, juridiskt bindande eller rådgivande konventioner som de facto reglerar allt fler typer av relationer och situationer från de rent ekonomiska till dem som berör miljön och respekten för de mänskliga rättigheterna. Det handlar om ett utomordentligt exempel på det som Karl Popper en gång kallade *piecemeal engineering*, en lång och mödosam process av *trial-and-error* som, även om den är långt ifrån avslutad, redan i dag har gett oss en typ av global ordning som saknar motstycke i världshistorien.

På detta vis håller ett globalt rättsprotokoll på att växa fram, ett slags världsförfattning baserad på samarbetets och frihetens fördelar vars främsta sanktionsmekanism är att från samarbetets fördelar, utesluta alla dem som bryter mot eller inte accepterar de gemensamma reglerna. Det är en mäktig och märklig makt som vi, med ett lån från Madonna, kan kalla *the power of good-bye*. Denna makt att avbryta eller utesluta någon från samarbetet är raka motsatsen till den gamla makten, som var just makten att tvinga andra till ett visst samarbete.

Geoff Mulgan beskriver på följande sätt sammanhållningskraften och den fredskapande potential som finns i denna framväxande konstellation av nya frivilliga ordningar, som kanske kan ge oss till och med *Den Ewigen Frieden*, som Kant en gång skrev om:

Tillsammans erbjuder dessa överlappande system för militär säkerhet, ekonomiskt utbyte, miljöskydd och information hopp om att de skall kunna förena världen i fredlig samverkan

och att kostnaderna för att dra sig ur ett av de enskilda, sammanlänkade systemen skall bli avskräckande ... på det hela taget framstår de fredsskapande krafterna som starkare än de som driver mot konflikter, detta på grund av de ömsesidiga fördelar som kan uppnås i en värld som inte längre begränsas av de territoriella konflikternas och de materiella varornas nollsummespel.³⁴

Och mer än så. I den logik som präglar nätet, eller nätverkets logik, finns det ett inneboende tryck som gynnar uppkomsten av öppna och sammanlänkade samhällen, ty nätets inkluderande öppenhet står i direkt motsats till den slutenhet som har varit intoleransens och tyranniets främsta bastion. Detta ger globaliseringen dess karakteristiska frigörande och demokratiserande inslag. Som Anthony Giddens nyligen uttryckte det:

Det finns goda skäl att anta att intensifierad globalisering aktivt gynnar demokrati, till och med i nationer som inte har så lång demokratisk tradition. Globaliseringen drivs i ganska stor utsträckning framåt av nya kommunikationssystem som, tillsammans med förändringar i vardagslivet, omvandlar medborgarnas relation till staten. Auktoritär politisk makt är inte bara mycket svårare att upprätthålla än förr, utan också lättare att sticka hål på och upplösa.³⁵

Nätet kan kontrolleras bara på ett sätt, nämligen genom att man inte är uppkopplad. Men som Manuel Castells har påpekat är kostnaderna för en sådan självvald isolering så stora att de knappast kan bäras av någon regim eller organisation:

Det digitala språkets allmängiltighet och själva nätverkslogiken i kommunikationssystemet skapade de tekniska förutsättningarna för horisontal, global kommunikation. Dessutom är

denna nätverkstekniks uppbyggnad sådan att det är mycket svårt att censurera eller kontrollera den. Det enda sättet att kontrollera nätverket är att inte delta i det, och det betingar ett högt pris för en institution eller en organisation när nätverket väl blivit allmänt omfattat och kanaliserar all slags information över hela världen.³⁶

Att vara med i det nya globala samarbetet och bejaka de transnationella protokoll som reglerar det markerar givetvis den klassiska nationalstatens död. Nätets och över huvud taget nätverkens själva struktur är per definition oförenlig med nationalstaternas konstruktion kring ett tydligt maktcentrum och lika tydliga territoriella gränser.³⁷ Men detta är inte hela sanningen. Genom att acceptera maktens decentralisering, överge sina exklusiva territoriella suveränitets- och självbestämmandeanspråk och låta sig omvandlas till en medaktör i nya nätverk av samarbetande maktinstanser kan en hel del av nationalstaten faktiskt leva vidare i nätets tidevarv. Denna omvandling beskrevs nyligen av Tjeckiens president, Václav Havel, som en omvandling av nationalstaterna ”från kultobjekt till enkla administrativa enheter som är delar av en mångfaldig världsorganisation”.³⁸

Denna paradoxala möjlighet att överleva genom att ömsa lite mer än skinnet sammanfattas på följande sätt av Manuel Castells i slutdelen av hans megaverk om *The information age*:

Nationalstaterna kommer att överleva, men inte deras suveränitet. De kommer att knytas ihop i multilaterala nätverk, med en skiftande geometri av åtaganden, ansvarsförbindelser, allianser och beroendeförhållanden ... Men staten försvinner inte. Dess former kommer helt enkelt att krympas i informationsteknikens tid. Den kommer att frodas i form av lokala och

regionala styrelseformer som strör ut sina projekt över världen, som bygger upp nätverk av uppdragsgivare och som förhandlar med regeringar, multinationella företag och internationella organisationer. Globaliseringens tid i ekonomin är därmed den lokala maktens tid i politiken.³⁹

Alternativet för nationalstaterna är knappast att behålla sin gamla suveräna maktposition. Ett sådant försök kan bara sluta med fullständigt sammanbrott under det ömsesidigt förstärkande trycket av globaliseringsprocessen och uppdämda interna konflikter, som lätt kan anta särskilt elakartade etniska eller religiösa uttryck. Detta har vi redan sett inträffa, ofta med förödande konsekvenser, i det ena efter det andra av de mest slutna samhällena i vår tid, med det sovjetiska imperiets sönderfall som det mest karakteristiska och dramatiska exemplet.

Det globala protokollets fiender

DET GLOBALA PROTOKOLLET har fortfarande lång väg att gå för att bli verklighet. Den nya, framväxande, postnationella ordningen måste tackla en hel del hot och problem innan den kan betraktas som en konsoliderad global ordning. Dessa hotande eller problematiska inslag är av mycket olika slag, och i detta avsnitt vill jag enbart beröra två, som jag betraktar som särskilt relevanta. Det första handlar om något som vi kan kalla externa hot mot den nya globala ordningen, det vill säga hot som kommer från krafter som står utanför det frivilliga samarbetets ordning. Det andra handlar om problem som kan komma inifrån, som vi alltså själva kan skapa genom att försöka omvandla det globala protokollet till ett slags utvidgad variant av den gamla nationalstaten. I nästa och avslutande avsnitt kommer jag att ta upp dagens demokratikris och frågan om demokratis framtid.

Låt oss börja med den första punkten genom att diskutera

det mest uppenbara, alltså maktens djupt fragmenterade geografi i våra dagar. Världens maktpolitiska geografi kan se väldigt förbryllande ut, inte minst i jämförelse med det kalla krigets eller de gamla kolonialväldenas relativt enkla ordning. Att exempelvis titta på en politisk karta över världen år 1913 ger en överväldigande känsla av enkelhet och ordning, med stora enfärgade områden tillhörande den ena eller den andra kolonial- eller imperialmakten. Sedan kom de stora europeiska inbördeskrigen, och en ny ordning med klara ideologiska gränser, två konkurrerande ekonomiska system och två ordningsskapande supermakter växte fram efter dem. Vem som helst kunde begripa sig på dessa ordningar. Världen var varken fredlig eller rättvis, men dess maktpolitiska struktur var lättöverskådlig. Mänskligheten kunde sorteras i enkla politiska boxar och hållas under relativ kontroll av olika maktcentrum med ansenliga våldsinstrument till sitt förfogande.

I kontrast till denna typ av imperialistisk eller neoimperialistisk ordning står vi i dag inför en mycket sammansatt och fragmenterad maktgeografi. Många tolkar detta som synonymt med växande oordning eller kaos, men detta är bara en märklig synvilla som säger mycket om hur den globala närhetens tid fungerar. Informationsrevolutionen för in allehanda konflikter och brutaliteter i våra vardagsrum och gör att vår horisont lätt fylls av en aldrig sinande ström av våldsamheter. Det vi ser är ändå inte en värld i kaos, utan mycket av det återstående kaos som ryms i en alltmer organiserad, fredlig och sammanlänkad värld. I själva verket har aldrig så många varit så fria och så säkra som i våra dagar. Detta är viktigt att understryka, så att vi inte låter allt som återstår att göra skymma de enorma framsteg som redan har gjorts, inte minst i en tid som paradoxalt nog har sett

en hel yrkeskår av domedagsprofeter etablera sig. Denna paradox finner sin huvudsakliga förklaring inte i att världens tillstånd skulle vara värre än någonsin tidigare, utan i den motsatta omständigheten. Yrkespessimisternas framgångar är ett oväntat men logiskt resultat av paradigmskiftet från ofrihet och osäkerhet till frihet och säkerhet som normalt mänskligt tillstånd. Det är detta skifte i vad vi anser vara acceptabelt och normalt – plus allt friare och större informationsflöden – som har gjort att vi i ökad utsträckning uppmärksammar, och i mindre utsträckning tolererar, kränkningar av frihet och personlig integritet.

Detta betyder givetvis inte att maktens segmentering i sig skulle vara en villfarelse. Tvärtom. Den är högst verklig, men för det mesta inte alls något negativt eller problematiskt. Merparten av denna fragmentering är helt enkelt ett uttryck för nya och sammansatta postnationella maktstrukturer, som genomkorsar varandra och ger makten över platserna en multicentrisk karaktär; det handlar om en makt som mer följer och reglerar flödenas – de ekonomiska, tekniska, kulturella o s v – rörliga struktur än platsernas geografi. Men det finns också en annan typ av fragmentering, som är djupt problematiskt och är ett uttryck för den jämsides befintliga, instabila och konfliktfyllda existensen av kvalitativt olika maktstrukturer i dagens värld. Geoff Mulgan har beskrivit denna situation på följande sätt:

Den ordning som gäller i dag har en helt annan struktur. De-
 lar av den kan bäst betecknas som förmoderna. Det är de om-
 råden som inte regleras av någon statsmakt, och följaktligen
 inte har någon fungerande social ordning ... Det viktiga är att
 staten, på dessa områden, inte längre har monopol på att ut-
 öva tvång med lagens hjälp ... Det andra elementet i den nya

världsordningen består av nationsstaterna. Det är de klassiska politiska enheter som betraktar sig själva som slutna och suveräna ... Där lever man i sina små boxar och oroar sig först och främst för hot mot dessa boxars självständighet ... Det är sådana stater som fortfarande ofta startar krig, delvis för att bygga upp intern enighet, delvis för att vinna mark, delvis för att stärka vaksamheten ... Det tredje elementet i den nya strukturen är det postmoderna, de mest sammanlänkade delarna av världen. På dessa platser håller den gamla statsstrukturen på att kollapsa, men i form av större, snarare än mindre, ordning.⁴⁰

Det är denna allt annat än harmoniska samexistens mellan kvalitativt olika maktsituationer som föder många av de krafter som hotar ett civiliserat samarbete baserat på öppenhet och frivillighet: kriminella maffior, hänsynslösa krigsherrar, brutala tyranner à la Saddam Hussein, transnationella terrororganisationer och religiösa fundamentalister av olika slag, för att nämna bara några av de mest uppmärksammade fallen. Alla dessa företeelser utgör förvisso svåra problemhårdar eller maktpolitiska svarta hål i en framväxande global ordning, men knappast någon av dem kan på allvar utmana den väldiga centripetala kraft som det frivilliga globala samarbetet alstrar. Dessa hot är mer att betrakta som övergångsstörningar, ofta relaterade till slutna samhällen i sönderfall under trycket av en omvälvande global närhet. Men dessa ”störningar” kan komma att kräva stora insatser från de ”globaliserade” ländernas sida, både i polisiära och rent militära termer – exempelvis för att stoppa den typ av förödande inbördeskrig som vi nyligen sett bryta ut både på Balkan och i Afrika – och för att bygga upp fungerande institutioner efter gamla staters sönderfall (som i Kosovo i dag). Behovet av dessa insatser kan, paradoxalt nog,

komma att ha en positiv inverkan på det globala samarbetet genom att tydligt markera att det rör sig om en global kraftsamling kring genuint humanitära aktioner och mot grundläggande brott mot det globala protokollets anda.

Det andra problematiska inslag som jag vill beröra här är ett internt hot mot det globala protokollets framväxt, det vill säga ett hot som inte kommer från sönderfallande, slutna samhällen utan från de mest globaliserade och postnationella regionerna i världen. Det handlar om de krafter som vill ersätta de flexibla och diversifierade maktstrukturer som håller på att ta form i våra dagar med flera regionala superstater, som i allt väsentligt är utvidgade nationalstater av den gamla sorten. Dessa krafter är särskilt aktiva och inflytelserika i det Europa som snabbt håller på att formas till en paneuropeisk federal stat.

Vi har redan givit exempel på denna föreställning om framtidens europeiska maktstrukturer som en utvidgad nationalstat, ett slags regional superstat, där suveränitetsförlusterna på nationell nivå kompenseras med suveränitetsvinster på EU-nivån. Det är på det sättet som många vänsterdebattörer ser på det europeiska integrationsprojektet, som en framväxande, stark, europeisk välfärdsstat i stånd att domptera globaliseringens krafter och genomdriva ett "återupprättande av politikens primat över ekonomin"⁴¹. I detta perspektiv är ett federalt Europa inte nationalstaternas grav utan deras räddare i nöden, i själva verket deras instrument för att kunna överleva som sådana i en alltmer globaliserad värld.⁴²

Det problematiska i denna utveckling är att den går stick i stäv mot det globala protokollets frihetliga och öppna logik. Uttrycket *Festung Europa* är inget skämt. Och problemet är att det

överallt i världen finns ivriga anhängare av en värld byggd på basis av olika regionala fästningar, där "politikens primat" har återupprättats, den territoriella suveräniteten återställts och vi är tillbaka i en internationell westfalisk ordning. Varje grupp av mur- och fästningsbyggare har givetvis sina goda motiv för att driva sin linje. Den europeiska vänstern, men också en del av borgerligheten och stora delar av EU-byråkratin, talar exempelvis om skyddet för den så kallade "europeiska samhällsmodellen". I Asien finns det många som gärna vill försvara de så kallade "asiatiska värdena" och den "asiatiska samhällsmodellen". Och i USA saknas inte protektionister och nationalisterna av allehanda slag, som gärna vill driva USA tillbaka till den typ av isolationistisk politik, som fick så tragiska konsekvenser senaste gången den bedrevs.

Alla dessa fästningsbyggare är framtidens främsta fiender. Det globala protokollet varken förutsätter eller är kompatibelt med denna typ av regionala megastater, som åter vill centralisera och territorialisera makten. Det globala protokollet förutsätter i stället en stark samling av en mångfald olika krafter och maktinstanser kring det öppna samhällets värden. En värld som tar gestalt genom det frivilliga samarbetet och den fria konkurrensen fordrar en solid värdebas, det vi kan kalla en värdeliberal ram, som det globala protokollet kodifierar och preciserar. Det är inom denna ram som civila gemenskaper, företag, individer, myndigheter och olika demokratiska församlingar kan delta i en ny organisering av världen, som är i stånd att erbjuda den mångfald och den frihet som är det öppna samhällets mål och medel.

Demokratin i nätets tidevarv

ÄR DEMOKRATIN PÅ väg ut? Kommer den att begravas i samma grav som den gamla nationella staten? Eller kommer den att tömmas på innehåll så att den omvandlas till en intetsägande ritual som allt fler vänder ryggen åt? Viktiga frågor, där svaret "ja" av många med fasa betraktas som oundvikligt. Samtidigt kan vem som helst konstatera att demokratis utbredning i dag är mycket större än någonsin tidigare. Vi lever i den mest demokratiska av alla tider, åtminstone om det är hela mänskligheten och inte bara en liten privilegierad grupp som tas som referenspunkt. Och mer än så, de värden på vilka demokratin vilar – respekten för individens integritet och frihet – håller på att erövra världen med en hastighet som mätt med historiska mått är utan motstycke.

Parallellt med detta globala genombrott för demokratin och demokratis värden kan vi konstatera en uppenbar medborgerlig "trötthet" på demokratis gamla former i de stater som

länge varit demokratiska. I dessa stater vill allt färre medborgare vara med i de strukturer – politiska partier och beslätade organisationer – som har bildat den representativa demokratis stomme, och röstbenägenheten tenderar också att sjunka. Anthony Giddens har kallat dessa parallella fenomen för demokratis paradox:

Demokratis paradox är att demokrati sprids över världen, men i de mogna demokratierna, som resten av världen förutsetts ta efter, finns det en utbredd misstro mot de demokratiska processerna. I de flesta av de västerländska staterna har förtroendet för politiker sjunkit under de senaste åren. Färre människor än förr går och röstar, i synnerhet i USA. Fler och fler, särskilt i de yngre generationerna, säger att de inte är intresserade av den parlamentariska politiken.⁴³

Denna paradox – demokratis enorma globala dragningskraft och dess parallella anemi eller kris i de gamla demokratiska staterna – är utomordentligt intressant, inte minst med tanke på att den sammanfaller med en annan mycket avslöjande paradox som Giddens också har uppmärksammat:

Människor har faktiskt förlorat en stor del av det förtroende de förr hade för politiker och de vedertagna politiska organisationsformerna. Men de har inte förlorat tron på demokratiska processer. I en studie som nyligen gjordes i USA och de västeuropeiska länderna, sade drygt 90 procent av befolkningen att de stödde det demokratiska styrelsesättet. Tvärt emot vad många tror håller inte heller de flesta på att förlora intresset för politik i sig. Resultaten pekar faktiskt på motsatsen. Folk är i själva verket mer intresserade av politik än förr, till och med i de yngre generationerna. Unga människor är inte, vilket ofta påstås, en avog och likgiltig generation X.⁴⁴

Dessa paradoxer pekar åt ett och samma håll: demokratin så kallade kris är inte de demokratiska idealens kris. Krisen drabbar en specifik organisering av demokratin, inte demokratin som ideal. Det är detta som demokratin domedagsprofeter inte förstår. De förväxlar döden för en alltmer förlegad demokratiform med demokratin död i största allmänhet. I själva verket finns det ingen anledning att vara sorgsen och vemodig. Snarare tvärtom. Det vi lämnar bakom oss är ingenting annat än en mycket begränsad, rentav primitiv, demokratiform. Den typ av demokrati som utvecklades under den första moderniseringens tid följde samma principer som det hierarkiska industrisamhället i övrigt gjorde. Makten delegerades uppåt och koncentrerades till de nationella parlament/regeringar, som sedan nedåt förmedlade lösningarna på medborgarnas problem liksom implementeringsformerna för dessa lösningar, som till sist sattes i verket med hjälp av en omfattande tjänstemannakår. Vart tredje eller fjärde år förnyades grundproceduren och medborgarna kunde, om de var missnöjda, byta systemets toppar på central, regional eller lokal nivå. Industrisamhällets karakteristiska koncentrationstendenser gjorde att den makt som delegerades uppåt – eller som delegationsinstanserna självmant tog på sig – oavbrutet växte, och så gjorde också storleken på de byråkratiska implementeringsapparaterna. Det var den stora statens tid, och det var ingen slump att den sammanföll med de gamla storföretagens och andra storchierarkiers glansdagar.

Denna hierarkiernas tid är, som vi redan har sett, på god väg att läggas till handlingarna, och detta gäller lika mycket för storföretagen som för våra politiska organisationsformer. Och utvägen är i båda fallen densamma: att bryta upp gamla hier-

arkiska strukturer och flytta maktutövningen i riktning mot medarbetarna i företagens fall och medborgarna i fallet med det politiska systemet. Det handlar med andra ord om en omfattande delegering/återlämning av maktbefogenheter till organisationernas basaktörer, som genom att bemäktigas och bemyndigas kan ta kommandot över allt fler beslutsområden. *Empowerment* är det engelska begreppet för denna process, som kan demokratisera demokratin och ge oss såväl politiska organisationsformer som ett samhällsliv mer i samklang med de tider vi lever i. Enligt Regeringsformens första paragraf utgår all offentlig makt från folket; nu är det dags för stora delar av denna makt att återbördas till folket.

Denna decentralisering och återföring av makt till individer, civilsamhälle och lokala aktörer innebär i stora stycken en avpolitisering av makten, inte minst vad gäller formen och utförandet av centrala tjänster, som i dagens system är direkt kontrollerade av den politisk-byråkratiska apparaten. Detta betyder att demokratis funktioner alltmer kommer att renodlas till de genuint kollektiva besluten, särskilt till dem som har att göra med det globala protokollets implementering på lokal nivå. Denna process kommer att leda inte bara till en radikal minskning av statsapparatus storlek, utan också till att de återstående delarna omvandlas från en kraft som övervakar och styr samhället *von oben* till en alltmer integrerad del av den mångfald av nätverk, som kommer att forma framtidens sociala liv. På detta sätt kommer nationalstaternas representativa demokrati att omvandlas till en postnationell nätverksdemokrati.

Samtidigt måste en annan viktig förändring inträffa för att kunna släppa fram en livsduglig nätverksdemokrati. Det handlar om de demokratiska procedurernas och representations-

förfarandenas anpassning till flödenas logik. Att åstadkomma detta förutsätter ett bestämt uppbrott från de statiska delegations- och kommunikationsmekanismer som har varit typiska för vår representativa demokrati. Den representativa demokratin har, som vi redan sett, grundat sig på något som vi kan kalla punktinterventioner från medborgarnas sida, som sedan åtföljs av långa perioder av omvända interventioner, det vill säga från de politiska apparaternas sida och "nedåt". Nu måste denna ensidiga och stela kommunikationslogik ersättas med öppna, dynamiska och framför allt interaktiva kommunikationsformer.

E-demokrati är det namn som allt oftare används för att beteckna ansatserna i denna riktning. Vi kan också kalla det flödenas demokrati eller nätverksdemokrati, en demokratiserad demokrati eller en "representativ direktdemokrati"⁴⁵ där medborgarna inte efter varje val omvandlas till politikens objekt utan förblir dess permanenta subjekt. Detta förutsätter en helt ny relation mellan medborgare och politiker, präglad av personligt ansvar, permanent dialog och genomskinlighet. Medborgarna måste hela tiden och gärna *just-in-time* kunna gripa in i de politiska processerna via öppna kommunikationskanaler till sina uppdragstagare, som samtidigt måste vänja sig vid tanken att de faktiskt är folkets representanter och ingenting annat.

Till sist måste demokratin frigöras från de gamla nationsgränsernas hämsko. Dessa gränser och de suveränitetsboxar som de representerade är, som vi sett, allt mindre relevanta för våra liv. Detta gör också att en nationellt fixerad demokrati förlorar både styrförmåga och betydelse. Demokratin och politiken över huvud taget måste följa livets alltmer rörliga och trans-

nationella flöden för att inte hamna i en hopplös situation. Detta betyder att erkänna nya demokratiska arenor, på både överstatlig, transstatlig och understatlig nivå, som kan reglera relevanta relationer som förutsätter kollektiva beslut av den typ som politiken är till för.

Det är en sådan färdriktning som kan ge demokratin en framtid. Det handlar om att renodla demokratins roll, frigöra de demokratiska processerna från nationalstatens hämmande gränser och öppna dessa processer för starka direktdemokratiska inslag genom att våga bejaka den nya tidens utvecklingskrafter, organisationsformer och öppenhet. Då kommer vi att se nya demokratiska styrelseformer växa fram, som bättre motsvarar Lincolns berömda ord från 1863 om ett styrelseskick "of the people, by the people, for the people"⁴⁶. Men då kommer också stora delar av dagens statsapparat att ligga på det ställe där Friedrich Engels en gång trodde att hela statsmaskineriet skulle ligga i framtiden: "i antikvitetsmuseet, vid sidan av spinnrocken och bronsyxan"⁴⁷.

Noter i texten

- 1 Geoff Mulgan, *Connexity*. London: Chatto & Windus, 1997, sid 258.
- 2 John Naisbitt, *Megatrends Asia*. New York: Simon & Schuster, 1996, sid 23.
- 3 Kevin Kelly, "New rules for the new economy", i *Wired*, september 1997.
- 4 Robert Reich, *The work of nations*. New York: Simon & Schuster, 1991, sid 58–68.
- 5 J S McClelland, *A history of Western political thought*. London: Routledge, 1998, sid 278.
- 6 Roland Axtmann & Robert Grant, "Living in a global world : globalisation and the future of politics", i *Issues in international relations*, T C Salmon (red). London: Routledge, 2000, sid 32.
- 7 J S McClelland daterar detta till 1600-talets mitt, men begreppet rötter går tillbaka till de antika stadsstaterna. Bland tidiga moderna tänkare är det Marsilius av Padua som i sin berömda *De-*

- fensor pacis* från 1324 väcker suveränitetsbegreppet till liv. J S McClelland, *ibid*, sid 116 och kapitel 8.
- 8 Föreställningen om suveräna stater som den internationella politikens huvudaktörer har varit central i modern teori om internationella relationer. Den bildar stommen i de så kallade realistiska och neo-realistiska ansatserna, väl representerade av Hans Morgenthau's inflytelserika *Politics among nations* från 1948 (New York: Alfred A Knopf, 1978) samt Kenneth Waltz välkända *Man, the state and war* (New York: Columbia University Press, 1959) och *Theory of international politics* (New York: McGraw-Hill, 1979).
- 9 Roland Axtmann, "Globalization, Europe, and the state", i *Globalization and Europe*, R Axtmann (red). London: Pinter, 1998.
- 10 Andrew Linklater, *The transformation of political community*. Oxford: Polity Press, 1998.
- 11 De formella mellanstatliga organisationerna (IGNs, *Intergovernmental Organisations*) beräknades 1996 till 260 stycken enligt Union of International Associations (UIA).
- 12 John Rex, "Transnational migrant communities and the modern nation-state", i *Globalization and Europe*, R Axtmann (red). London: Pinter, 1998. Se också Axtmann & Grant, *ibid*, och Leon Gordenker & Thomas G Weiss, "Pluralising global governance", i *Third World Quarterly*, vol 16 (1995).
- 13 Idén om en "institutional neo-medievalism" härstammar ursprungligen från Hedley Bull, *The anarchical society*. London: Macmillan, 1977.
- 14 Ulrich Beck, *Vad innebär globaliseringen?* Göteborg: Daidalos, 1998, sid 205–206.
- 15 James Davidson & William Rees-Mogg, *The sovereign individual*. New York: Simon & Schuster, 1997, sid 336.

- 16 Mästarinnan i denna kategori är givetvis Viviane Forrester med *L'horreur économique* (Paris: Fayard, 1996), men också den ovan citerade *The sovereign individual*, av Davidson & Rees-Mogg, kan mycket väl platsa här.
- 17 Jürgen Habermas, "Reply to Grimm", i *The question of Europe*, P Gowan & P Anderson (red). London: Verso, 1997.
- 18 Ulrich Beck, *ibid*.
- 19 Hans-Peter Martin & Harald Schumann, *Globaliseringsfällan*. Eslöv: B Östlings bokförlag Symposion, 1997.
- 20 Jürgen Habermas, *ibid*, sid 261. Svenska versioner på samma tema stod som spön i backen i samband med socialdemokraternas EMU-kongress i mars 2000.
- 21 Geoff Mulgan, *ibid*, sid 254.
- 22 Geoff Mulgan, *ibid*, sid 258 och 260.
- 23 Manuel Castells, *The rise of the network society*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1996.
- 24 Ulrich Beck, *ibid*, sid 17.
- 25 Ulrich Beck, *ibid*, sid 39.
- 26 Benedict Anderson har på ett mycket träffande sätt fångat dessa egenskaper i definitionen av nationen som "an imagined political community – imagined as both inherently limited and sovereign". Benedict Anderson, *Imagined communities*. London: Verso, 1991, sid 6.
- 27 Mauricio Rojas, *Välfärd efter välfärdsstaten*. Stockholm: CVV/Timbro, 1999.
- 28 Friedrich A Hayek, *Frihetens grundvalar*. Stockholm: Timbro, 1999.

I detta verk (sid 189) refererar Hayek till M Polanyis begrepp "polycentrisk ordning". Dessa idéer har en hel del beröringspunkter med den så kallade Interdependence School i internationella relationer, väl representerad av John Burtons arbete *World society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972) och Robert Keohanes & Joseph Nyes *Power and interdependence* (Boston: Little, Brown & Co, 1977).

29 Geoff Mulgan, *ibid*, sid 260.

30 "International politics, like all politics, is a struggle for power", lyder Morgenthau's kända definition. Se Hans Morgenthau, *ibid*, sid 29.

31 Mauricio Rojas, *ibid*, sid 39–40.

32 Internationaliseringen av nätet började 1972 med bildandet av International Network Working Group. Den nådde Sverige så sent som 1988 då SUNET (Swedish University Network) anslöt sig till nätet.

33 Parallellen till en gammal marknadsplats kommer från Michael Dertouzos, legendarisk chef för MIT:s Laboratory for Computer Science. Se Michael Dertouzos, *What will be : how the new world of information will change our lives*. San Francisco, CA: Harper Collins Publishers, 1997.

34 Geoff Mulgan, *ibid*, sid 263.

35 Anthony Giddens, *The third way and its critics*. Malden, MA: Polity Press, 2000, sid 159.

36 Manuel Castells, *ibid*, sid 352.

37 Här vill jag påminna läsaren om Kevin Kellys korta men träffande definition: "Nätverkens utmärkande drag är att de varken har 37 något tydligt centrum eller några klart dragna yttre gränser."

- Kevin Kelly, *Den nya ekonomin*. Stockholm: Timbro 1999, sid 89.
- 38 Václav Havel i *Dagens Nyheter*, ledarsidan, 5 mars 2000.
- 39 Manuel Castells, *End of millennium*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1998, sid 355 och 357–358.
- 40 Geoff Mulgan, *ibid*, sid 257–258.
- 41 Hans-Peter Martin & Harald Schumann, *ibid*, sid 283. Samma krav på att ”återupprätta politikens primat” uttrycks i Ulrich Beck, *ibid*, sid 202.
- 42 Denna uppfattning sammanfaller med den ”realistiska” tolkningen av den europeiska integrationsprocessen, som betonar nationalstaternas primat och ser unionen som deras nya maktverktyg. Denna position sammanfattas i titeln på Alan S Milwards välkända bok *The European rescue of the nation-state* (London: Routledge, 1992).
- 43 Anthony Giddens, *Runaway world*. London: Profile Books, 1999, sid 71–72.
- 44 Anthony Giddens, *ibid*, sid 74.
- 45 Uttrycket kommer från Alvin & Heidi Toffler, *Tredje vågens samhällsbygge*. Stockholm: Svenska förlaget, 1997.
- 46 Abraham Lincoln, *Gettysburg address*, 19 november 1863.
- 47 ”Society, which will reorganise production on the basis of a free and equal association of the producers will put the whole machinery of state where it will then belong: into the museum of antiquities, by the side of the spinning-wheel and the bronze axe.” Friedrich Engels, *The origin of the family, private property and the state*, i Karl Marx & Friedrich Engels, *Selected Works*, vol 3. Moskva: Progress Publishers, 1973, sid 330.